

РОЗДІЛ II. ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНА ОСВІТА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

УДК 371.71:373.21

В. Г. Бутенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито актуальність проблеми стану здоров'я дітей дошкільного віку; схарактеризовано сутність феномену «здоров'язбереження» та обґрунтовано необхідність виховання потреби збереження здоров'я в дошкільників; визначено принципи здоров'язбереження. Засвідчено, що здоров'язбереження дітей у педагогічному аспекті варто розглядати як цінність, систему, процес і результат. Доведено, що очевидно є потреба у формуванні нової, основаної на ідеї збереження здоров'я, свідомості дитини, що вимагає від педагогів дошкільної ланки освіти ретельного підбору змісту, методів, засобів, принципів, організаційних форм, які забезпечать формування у дошкільників здоров'язбережувальної грамотності, культури та компетентності.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбереження, діти дошкільного віку, дошкільна освіта, принципи здоров'язбережувальної освіти.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть проблема погіршення стану здоров'я громадян нашої країни постала надзвичайно гостро. Зростає кількість різноманітних захворювань, відбувається «омолодження» хвороб, а тривалість життя, що є одним із показників здоров'я населення, стрімко знижується. Фахівці розцінюють цю проблему як таку, що загрожує національній безпеці країни, зменшує ресурс розвитку суспільства. Тому в сучасному українському суспільстві виникла нагальна потреба в зміні ставлення населення до власного здоров'я та впровадження в життя оздоровчої ідеології. На особливу увагу заслуговує дошкільний вік – період життя людини, коли відбувається інтенсивний ріст, розвиток, формування фізичних і психічних якостей. Необхідність організації процесу здоров'язбереження дітей дошкільного віку обумовлена розумінням того, що лише з самого раннього дитинства можна прищепити дітям основні знання, навички, звички щодо збереження здоров'я, які згодом перетворяться у важливий компонент загальної культури людини і позитивно впливатимуть на спосіб життя всього суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Про визначальне значення процесу формування, збереження і зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку неодноразово наголошено в працях вітчизняних учених. Зокрема, Т. Андрющенко, Л. Лохвицька досліджували аспект формування в дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я та особливості надання знань про основи здоров'я, починаючи з дошкільного віку. Проблемі збереження

здоров'я, формуванню основ здорового способу життя, культури здоров'я дітей дошкільного віку приділяють увагу Є. Вільчковський, О. Дубогай та ін. Організаційні питання валеологічної освіти дошкільників висвітлено в роботах Г. Беленької, О. Богініч, М. Гончаренко, Л. Лохвицької, Л. Швайки та ін.

Проблему виховання в дітей навичок здорового способу життя засобами використання багатого національного досвіду й традицій українського народу досліджено Г. Беленькою, М. Машовець та ін. Дослідниця Н. Денисенко працює над здоров'язбережувальною парадигмою виховання дошкільників, пропонує практичні рекомендації щодо формування в дітей знань про власне здоров'я. О. Богініч вивчає сутність здоров'язбережувального середовища в життєдіяльності дітей дошкільного віку.

Аналіз наукових праць щодо збереження та розвитку складових здоров'я дітей свідчить, що означена проблема є на часі й частково знаходить відображення в дослідженнях учених. Але, маємо зазначити, що одночасно залишається поза увагою проблема організації процесу здоров'язбереження дітей дошкільного віку в педагогічному аспекті.

Мета статті – теоретично обґрунтувати проблему збереження здоров'я дітей дошкільного віку; охарактеризувати сутність поняття «здоров'язбереження»; розглянути здоров'язбереження дітей у педагогічному аспекті дошкільної освіти як цінність, систему, процес і результат.

Виклад основного матеріалу. Економічні й соціально-політичні зміни, що відбуваються в Україні, поставили педагогів сучасних дошкільних навчальних закладів перед гострою необхідністю критичної переоцінки науково-теоретичних основ системи виховання, орієнтованості їх на формування духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування та збереження здоров'я дошкільників [8, 5–6].

Як свідчать дослідження О. Богініч, С. Ладивір, потребу в здоров'язбереженні необхідно формувати з дошкільного дитинства, коли організм пластичний і легко піддається виховним педагогічним впливам. У дітей зміцнюється бажання бути здоровими, вирости сильними, активними, вміти обслуговувати себе й поводитися так, щоб не зашкодити собі та іншим. За допомогою дорослих дитина усвідомлює потребу щоденного виконання фізичних вправ та зарядки, загартовування, дотримання режиму дня, вживання здорової їжі, слідкування за чистотою навколишнього середовища та приміщення, а також дотримання правил особистої гігієни [1, 3–7; 5, 3–5].

Основні підходи до формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку визначено в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» (1993), «Загальній концепції неперервної валеологічної освіти» (1994), «Концепції інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні» (1996), «Концепції дошкільного виховання в Україні» (1993), Законах України «Про освіту» (1991) та «Про дошкільну

освіту» (2001), «Національній доктрині розвитку освіти» (2002), «Базовому компоненті дошкільної освіти» (2012) та інших нормативних і законодавчих актах. Відповідно до цих документів, обов'язковим компонентом системи національної освіти та пріоритетним напрямом діяльності всього суспільства має бути збереження здоров'я дітей дошкільного віку. Оскільки лише здорові діти в змозі належним чином засвоювати отримані знання й у майбутньому здатні займатися продуктивно-корисною працею.

Слід зазначити, що термін «здоров'язбереження», а також синонімічні категорії «збереження здоров'я», «охорона здоров'я», «зміцнення здоров'я» достатньо часто використовуються в наукових працях. Разом із тим термін «здоров'язбереження» на сьогодні не має однозначного визначення [2, 71–73; 3, 5–9; 9, 73–76]. Це зумовлено декількома причинами, дві з яких вважаємо більш значущими. По-перше, донедавна поняття «здоров'язбереження» було певним чином монополізовано медичною галуззю. По-друге, здоров'язбереження особистості як пріоритетне педагогічне завдання та безпосередній результат освітньої діяльності обговорюються в педагогіці досить поверхово.

Досліджуючи зазначену дефініцію, ми виділили найбільш поширені визначення (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність поняття «здоров'язбереження»

Сутність поняття «здоров'язбереження»	Автор
Результат впливу педагогічних факторів освітнього процесу на збереження здоров'я його суб'єктів	М. Варданян
Діяльність, спрямована на формування, збереження і зміцнення здоров'я людини, що є умовою й передумовою розвитку інших аспектів способу життя	В. Горащук
Процес збереження та зміцнення здоров'я, спрямований на перетворення інтелектуальної й емоційної сфер особистості, підвищення ціннісного ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих на основі усвідомлення особистої відповідальності	О. Глебова
Розв'язання освітніх завдань з урахуванням стану здоров'я учасників навчального процесу та з метою його збереження й, по можливості, зміцнення	Г. Серіков
Єдність педагогічних заходів, спрямованих на поліпшення (не погіршення) здоров'я дітей і зростання якості їхньої освіченості	Ю. Автомонов
Процес збереження та формування здоров'я, який включає соціальні, медичні та педагогічні аспекти й розглядається як цінність, система, процес і результат	Н. Тамарська, С. Русакова, М. Гагіна

Ми поділяємо думку сучасних дослідників Н. Тамарської, С. Русакової, М. Гагіної, які, на основі точок зору, що склались у науці, характеризують поняття «здоров'язбереження» як цінність, систему, процес, результат [10, 7].

Розглядати здоров'язбереження в дошкільній освіті як *цінність*, на нашу думку, необхідно на державному, суспільному та особистісному рівнях. Здоров'я дитини як особисте надбання – це запорука її повноцінного майбутнього життя. Здорова дитина може вчитись, оволодівати в майбутньому будь-якою спеціальністю, розвивати свої здібності. Цінність здоров'я дитини для суспільства – це продуктивність праці її батьків, від цього – багатство суспільства, забезпечення робочих місць, вирішення проблеми зайнятості населення, оскільки здоров'я нації розглядають як показник цивілізованості держави, що відображає соціально-економічне становище суспільства [4, 4].

Здоров'язбереження як *система* характеризує здоров'язбережувальний аспект функціонування дошкільного навчального закладу, ефективність якого залежить від визначення та реалізації наступних взаємопов'язаних компонентів:

- *мети здоров'язбережувальної діяльності*, яку ми вбачаємо у вихованні здорової особистості, що дбає про своє здоров'я та здоров'я оточуючих, прагне вести здоровий спосіб життя;
- *змісту цієї діяльності*, що фіксується в програмах, планах, навчальних посібниках та інших засобах;
- *методів збереження здоров'я* (доцільним вважаємо використання сучасних оздоровчих технологій, а саме: руховий ігротренінг, фітбол-гімнастика, гідроаеробіка, художня гімнастика, рухова казкотерапія, пантомімічні етюди, рольове програвання ситуацій, тренінги, аутогенне тренування, психогімнастичні вправи, трудотерапія, музикотерапія, кольоротерапія, сміхотерапія, вітамінотерапія, психотехнології і гімнастика почуттів, ігри-драматизації, ситуації морального вибору, прийоми ТРВЗ тощо);
- *засобів, що використовуються в процесі здоров'язбереження*, оптимальне поєднання яких допомагає дошкільникам глибше пізнавати дійсність, збагачує їх враженнями, дає матеріал для спостережень, які згодом діти використовуватимуть у навчальній та інших видах діяльності. Такими дидактичними засобами є слово (вихователя, дитини, художнє слово); образ (створюваний за допомогою технічних засобів, дидактичних матеріалів; об'єкти живої і неживої природи, їх зображення; існуючий в уяві дитини); дія (дитини, вихователя, дидактичні вправи, елементарні досліди).

Крім того, вважаємо, що здоров'язбережувальна педагогічна система повинна спиратися на такі, визначені вченими, дидактичні принципи, сутність яких розкрита в таблиці 2 [7, 63–67; 10, 8–9].

Таблиця 2

Сутність принципів здоров'язбережувальної педагогічної системи

Принципи	Сутність принципів
Науковості	Усі відомості, що пропонуються дошкільникам, повинні ґрунтуватися на науковому фактичному матеріалі у сфері збереження здоров'я
Доступності	Наукова інформація має бути логічно структурована, адаптована до сприймання дітьми дошкільного віку
Наочності	Супровід інформації, що надається дітям, демонстрацією наочного матеріалу, проведенням дослідів, прикладами з життя дітей, літературних джерел, використанням художнього образного слова
Системності та послідовності	Процес подання нових знань повинен базуватися на загальних знаннях, які вже мають діти, сприяти формуванню в дошкільників уявлень і понять щодо фізичної, психічної та соціальної сфер здоров'я
Вікової адресованості	Розвиток, виховання і навчання повинні враховувати вікові особливості дітей, не створювати їм інтелектуальних, фізичних і моральних перевантажень
Урахування індивідуальних особливостей	Кожен педагог дошкільного навчального закладу повинен знати і враховувати індивідуальні можливості особистості, її фізичний розвиток, індивідуальні біологічні ритми, стан здоров'я, інтелектуальні, моральні якості
Активності	Теоретичні знання доцільно закріплювати в практичній діяльності, створивши умови для самостійного пошуку дітьми дошкільного віку фактичного матеріалу щодо формування складових здоров'я
Гуманізації	Гуманізація взаємин між вихователями й вихованцями, турботливе ставлення до дитини
Демократизації	Усунення авторитарного стилю виховання здоров'язбереження, сприйнятті здоров'я дітей як соціальної цінності
Інтеграції	Процес здоров'язбереження не повинен бути штучною надбудовою, його слід природно і органічно інтегрувати в цілісний педагогічний процес
Єдності вимог ДНЗ і сім'ї	Усі причетні до процесу формування в дошкільників здоров'язбереження діяли спільно, ставили вихованцям єдині погоджені вимоги, допомагали один одному, відчували свою відповідальність

Здоров'язбереження в дошкільній освіті як процес передбачає розвиток, виховання й навчання, що не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю дітей, створює безпечні й комфортні

умови перебування дошкільників у дошкільному навчальному закладі, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігання стресів, перевантаження, втоми вихованців і тим самим сприяє збереженню й зміцненню здоров'я дітей дошкільного віку.

Наслідком здоров'язбережувальної системи дошкільної освіти повинно бути індивідуальне здоров'я дитини, яке являє собою динамічний комплекс психофізіологічних властивостей та якостей особистості, який спрямований на самовдосконалення і здоровий спосіб життя [6, 62].

Як *результат* – здоров'язбереження в дошкільній освіті можна виділити факт привласнення і державою, і суспільством, і особистістю всіх цінностей, які сформувались у дитини в процесі здоров'язбережувальної діяльності в дошкільному навчальному закладі. Результатом такої діяльності є надбання дитиною:

- здоров'язбережувальної грамотності, тобто оволодіння науково-обґрунтованими уявленнями про здоровий спосіб життя, способи формування, збереження та зміцнення здоров'я тощо;

- здоров'язбережувальної культури – присвоєння на особистісному рівні концепції здоров'я та орієнтація на здоровий спосіб життя в майбутньому;

- здоров'язбережувальної компетентності, під якою ми розуміємо інтегративну якість особистості дитини, яка включає сукупність знань про людину і її здоров'я, здоровий спосіб життя та безпечну поведінку; усвідомлення здоров'я як вищої життєвої цінності; взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням; удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я; дбайливе ставлення до свого здоров'я: здорове харчування, режим дня, гігієнічний догляд за тілом, загартування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Вважаємо, що для України проблема здоров'язбереження дітей дошкільного віку є особливо актуальною, це обумовлено наявністю негативної медико-демографічної ситуації та несприятливою тенденцією щодо показників стану здоров'я дитячого населення. Отже, очевидно є потреба у формуванні нової, основаної на ідеї збереження здоров'я, свідомості дитини, що, у свою чергу, вимагає від педагогів дошкільної ланки освіти ретельного підбору змісту, методів, засобів, принципів, організаційних форм, які забезпечать формування у дошкільників здоров'язбережувальної грамотності, культури та компетентності.

Дане дослідження не претендує на остаточне розкриття всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання забезпечення наступності в організації процесу здоров'язбереження дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богініч О. Л. Здоров'я та фізичний розвиток дитини: реалізація завдань освітньої лінії «Особистість дитини» / О. Л. Богініч // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 3–7.
2. Бондар Н. Здоров'язбереження у школі / Н. Бондар, І. Черкащенко // Відкритий урок. – 2010. – № 3. – С. 71–73.
3. Бондар Т. С. Методологічні аспекти процесу формування та збереження здоров'я дітей і молоді / Т. С. Бондар // Фізичне виховання в школі. – 2011. – № 6. – С. 5–9.
4. Денисенко Н. Ф. Витоки здоров'я дитини: навч.-метод. посіб. / Н. Ф. Денисенко, Л. В. Лиходід, С. В. Лупінович, А. Ф. Михайліченко. – Тернопіль, 2010. – 160 с.
5. Ладивір С. Не зашкодь і не прогай можливостей / Світлана Ладивір // Дошкільне виховання. – 2009. – № 3. – С. 3–5.
6. Колычева З. И. О системе непрерывного валеологического образования / З. И. Колычева // Наука и школа. – 1998. – № 3. – С. 62.
7. Кондратюк С. М. Інтегрований підхід до формування у молодших школярів здорового способу життя: здоров'язбережувальне виховання: навч. посіб. / С. М. Кондратюк. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 178 с.
8. Неділько В. Стан здоров'я дошкільнят потребує поліпшення / В. Неділько, Т. Камінська, С. Руденко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 11. – С. 5–6.
9. Стельмахівська В. П. Соціальні та гігієнічні аспекти розвитку проблеми охорони здоров'я дітей у дошкільних навчальних закладах (20–90 роки ХХ століття) / В. П. Стельмахівська // Охорона здоров'я України. – 2008. – № 2. – С. 73–76.
10. Тамарская Н. В. Управление учебно-воспитательным процессом в классе (здоровьесберегающий аспект): учеб.-метод. пособ. [для учит.] Н. В. Тамарская, С. В. Русакова, М. Б. Гагина. – Калининград: Изд-во КГУ, 2002. – 31 с.

РЕЗЮМЕ

Бутенко В. Г. Теоретические аспекты проблемы здоровьесбережения детей в системе дошкольного образования.

В статье раскрыты актуальность проблемы состояния здоровья детей дошкольного возраста; охарактеризованы сущность феномена «здоровьесбережения» и обоснована необходимость воспитания потребности сохранения здоровья у детей; определены принципы здоровьесбережения. Засвидетельствовано, что здоровьесбережение детей в педагогическом аспекте следует рассматривать как ценность, систему, процесс и результат. Доказано, что очевидной является необходимость в формировании новой, основанной на идее сохранения здоровья, сознания ребенка, что, в свою очередь, требует от педагогов дошкольного звена образования тщательного подбора содержания, методов, средств, принципов, организационных форм, которые обеспечат формирование у дошкольников здоровьесберегающей грамотности, культуры и компетентности.

Ключевые слова: *здоровье, здоровьесбережение, дети дошкольного возраста, дошкольное образование, принципы здоровьесберегающего образования.*

SUMMARY

Butenko V. Theoretical aspects of saving health in pre-school education.

The article tells about the actuality of the subject of preschoolers' health status. The necessity of organizing the health saving process for preschool children is caused by understanding the fact that children may be taught easily in the early age and we should develop in them some habits of health promotion which will become a component of our culture and will influence the society positively.

The essence of the health preservation process is explained in the article as well. The health saving process in pedagogical aspect is considered to be a value, a system and a result. Considering that health saving is a value in preschool education, it can be treated like a state, social and personal value.

Health saving as a system characterizes the health aspect of functioning of preschool educational institutions the effectiveness of which depends on the aim and the content of the activity, on the tools which are used in the process of health saving and the principles which should be basic for this kind of pedagogical system. Among them are the principles of science, accessibility, visibility, consistency, age, taking into account individual characteristics, activity, humanization, democratization, integration, and unity of the kindergarten and the child's family.

Health saving as a process in pre-school education involves the development, education and training which is not harmful to children's health and which creates safe and comfortable staying in kindergarten, provides individual educational trajectory of a child, prevents stress or some kind of overload or fatigue. The result of health saving activities in preschools is a basis of child's literacy, culture and competence.

We believe that Ukrainian problems of health in kindergartens are particularly relevant; this is connected with the presence of negative medical and demographic situation in Ukraine and the unfavorable trend of indicators of children's health. Therefore, there is a necessity in the formation of new ideas based on the preservation of health and the child's consciousness, which requires the teachers of preschool education level to use careful selection methods, special tools, content and organizational forms. The problem for further research can be connected with the assurance of continuity in the organization of health saving process.

Key words: *health, health saving, preschool children, preschool education, principles of healthy education.*

УДК 378.147:51

О. О. Васько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ МЕТОД: СУТНІСТЬ, РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті розкривається сутність та особливості використання дослідницького методу навчання в підготовці майбутніх учителів початкових класів до викладання математики. Наголошується, що реалізація дослідницького методу відбувається через дослідницькі завдання, які повинні не просто складати певну сукупність, а й утворювати систему, яка задовольняє низці дидактичних і методичних показників. Особливістю статті є те, що на конкретному предметному матеріалі продемонстрована реалізація дослідницького методу під час вивчення курсу «Методика викладання математики».

Ключові слова: *проблемне навчання, дослідницький метод, дослідницьке завдання, проблема, проблемна задача, діяльність студентів, майбутні вчителі початкових класів, методика викладання математики.*

Постановка проблеми. Реформи, що відбуваються сьогодні в системі початкової освіти впливають на підготовку майбутніх учителів початкової школи, оскільки вони повинні бути готові до нових умов навчання молодших школярів.